

Bruger arbejderkvinder i virkeligheden flere mundtlige fortællinger end middelklassemænd?

Ole Togeby

Erik Møller: *Mundtlig fortælling - fortællingens struktur og funktion i uformel tale*. Institut for Dansk Dialektforsknings publikationer. Seria A, nr. 31. C. A. Reitzels Forlag, København 1993.

Bogen er en forkortet og bearbejdet version af Erik Møllers ph.d.-afhandling. Bogen er en del af det københavnske *Projekt Bysociolingvistik* (1986-88) og trækker på dele af det tekstkorpus som er indsamlet i projektet, nemlig på interviews og gruppeoptagelser af 21 mennesker fra Nyboder i København, fordelt på de 4 grupper: mænd og kvinder fra arbejderklasse og middelklasse.

Erik Møllers projekt er noget så spændende som sociopragmatik, dvs. undersøgelser af den sociale variation i de pragmatiske sider af sprogudøvelsen. Og som pragmatiske variable har Erik Møller valgt følgende fænomener: Hvor hyppigt vælger folk fra forskellige grupper i bestemte situationer at kommunikere i genren fortælling? Hvilke strukturelementer bruger folk i deres fortællinger? Hvilken kommunikativ funktion har fortællingen i forskellige typer af situationer? Det er således et forsøg på en sociologisk undersøgelse på områder som ikke har været beskrevet på dansk, og kun sparsomt og tilfældigt i den internationale litteratur.

Erik Møller går grundigt til værks; han fremlægger i detaljer hvorledes de variable som han vil undersøge, har været defineret i tidligere undersøgelser, især hos William Labov og Uta Quasthoff; dernæst kritiserer han dem meget overbevisende fra flere forskellige synsvinkler, og tilsidst fremlægger han sine egne definitioner og diskuterer de problematiske eksempler fra sin empiriske undersøgelse.

Det første og meget vigtige punkt er definitionen af fænomenet 'en fortælling'. Erik Møller definerer den således: den refererer til flere fortidige begivenheder som en enhed, den skal opfattes som virkelighedsgengivelse, den indeholder en pointe, fortælleren er aktant i fortællingens begivenheder (det er en *jeg*-fortælling), og den indeholder mindst to sætninger der ved deres rækkefølge angiver begivenhedernes kronologiske rækkefølge. Af ikke-kriterielle træk ved en fortælling nævnes: høj detaljeringsgrad, en vis længde, brug af direkte tale, eksplicitte genremarkører, evaluerende og ekspressive udsagn, brug af historisk præsens, skuespilagtig fremførelse.

Hver af de 5 kriterielle træk afgrænser så *den konversationelle fortælling* (som er Erik Møllers navn for en mundtlig *jeg*-beretning) i forhold til hhv.: den generaliserede fortælling, den overnaturlige historie og løgnehistorien, beretningen, den ikke personligt oplevede fortælling, og ikke-fortællende genrer.

Erik Møller regner, efter min mening med rette, det at teksten skal have en pointe, som et kriterielt træk ved fortællingen. Det er virkelig et dristigt skridt at ville bruge begrebet pointe i en sociologisk undersøgelse, men resultatet, oplysninger om hvem der bruger pointerede fortællinger, og hvem ikke, vil også skabe helt nye og interessante perspektiver i sprogsociologien.

Resultatet kan læses i følgende tabel, som er bogens mest interessante i en sociologisk sammenhæng, side 136:

Tabel: Fortællinger per 100 minutter, fordelt på køn og klasse:

Fortællinger per 100 minutter	Arbejderklasse	Middelklasse
Kvinder	44/608 = 7,24	9/465 = 1,94
Mænd	29/506 = 5,73	18/585 = 3,08

Der er signifikant forskel på arbejdere og middelklasse - både hvad angår kvinder, mænd og i alt.

Den næste del af Erik Møllers undersøgelse er definitionen af strukturelementer i fortællingen. Med udgangspunkt i Labov definerer Erik Møller følgende (temmelig idiosynkratisk benævnte) elementer: *Indleder* (dvs. introduktion af teksten), *orientering* (dvs. beskrivelser, ofte i en indledning, af scene og situation), *handlingssekvens* (dvs. beretning om begivenhederne), *evaluering*, og *afslutter* (dvs. afslutning med angivelse af fortællingens relevans for den nutidige fortælsituation).

Resultatet af den empiriske undersøgelse er at der ikke er nogen synderlig forskel på de fire informantgruppers brug af de forskellige strukturelementer, dog har arbejderkvinderne flest handlingssekvenser og middelklassekvinderne færrest.

Sidste del af Erik Møllers projekt er optælling af fortællingernes funktion i den sproglige interaktion. Han opstiller, på grundlag af definitionerne fra Quasthoff (1980), de tre kommunikative funktioner af fortællingen: underholdning, belæg (dvs. dokumentation for oplysninger) og selvfremstilling. Det er al ære værd at Erik Møller kaster sig ud i at lave optællinger af kommunikative funktioner, og det kunne faktisk også blive et interessant resultat man kunne få af en sådan optælling.

Konklusionen på denne del af undersøgelsen er denne at de fire informantgrupper har lige mange fortællinger med funktionen belæg, og at forskellene i det totale antal fortællinger skyldes at én bestemt informant producerede næsten alle fortællinger med funktionen underholdning og mange med selvfremstilling.

Der er også det kvantitative resultat at underholdende fortællinger har flere handlingssekvenser end de andre, mens fortællinger der fungerer som belæg og selvfremstilling, har flere orienteringer og evalueringer end fortællinger med underholdende funktion.

Møller diskuterer i forbindelse med de statistiske opgørelser indgående det problem at en informant, en arbejderkvinde, tegner sig for 33 fortællinger af de 44 som produceres af gruppen af arbejderkvinderne, som er den gruppe der laver relativt flest fortællinger. Hans konklusion er - efter min mening med rette - at man ikke blot kan tage hende ud af undersøgelsen som en undtagelse.

Møllers beskrivelser af genrer og tekstelementer er i forhold til definitionerne i den sociolingvistiske tradition en væsentlig forbedring fordi de tager hensyn til flere sider af fortællingen. Men Møller får alligevel problemer fordi han, efter sociolingvisternes mønster, definerer en genre uden at henvise til, eller bygge på en generel genreteori. Der findes jo gode danske og udenlandske tekstlingvistiske og tekstteoretiske genreteorier og teorier fra folkemindeforskningen om fiktive og ikke fiktive tekstarter (Fafner 1977, Holbek 1987, Wentzel 1981, Werlich 1975 og 1976). Så ville Erik Møller også have fået nogle bedre nabogenrer til den konversationelle fortælling end den uensartede samling ovenfor. Og han ville have fået et bud på hvad en tekst i det hele taget er, og hvorledes den afgrænses. Denne afgrænsning er jo nemlig ret vigtig for besvarelse af spørgsmålet: hvilke folk vælger at formulere sig i genren en fortælling?

Problemet er at definitionen af 'fortælling' kun tager udgangspunkt i Labovs definitionsforsøg. Labov er ikke tekstteoretiker eller pragmatiker, men sociolingvist med udgangspunkt i lydige variationer. Labov er - ganske vist temmelig god, men trods alt - amatør på tekstteoriens område, og det giver definitionen en mærkelig tilfældig og idiosynkratisk karakter.

En af de punkter hvor Møllers definition er bedre end Labovs, er dette at Møller - som sagt - regner med at en fortælling skal have en pointe. Han synes imidlertid næsten helt at opgive at definere hvad en pointe er. Nærmest kommer han med: *...at pointen er det omdrejningssted der skaber betydning i de informationer der fortælles om det fortidige univers* (side 116). Her kan man undre sig over at han ikke går til dem der har skrevet om de sager, i stedet for kun at læse

sociolingvister. Allerede Aristoteles har i sin *Poetik* defineret 'en fortælling' ved hjælp af begreberne peripeti og anagnorisis. Peripeti, skæbneomslaget, er *at begivenhederne slår over til det modsatte, og tillige på den måde, vi har angivet: i overensstemmelse med rimelighed eller nødvendighed*. Anagnorisis, (*genkendelse i videre betydning: opdagelse, erkendelse af en ukendt sammenhæng*) er, som ordet selv angiver, *en forandring fra uvidenhed (om personer eller forhold) til erkendelse og viden, eller til venskab eller fjendskab mellem de (af skæbnen) til lykke eller ulykke bestemte personer. Men stærkest virker erkendelsen (opdagelsen af sammenhængen), når skæbneomslag sker i forbindelse med den. (...)*

Denne definition af en pointe som peripati, anagnorisis eller begge dele, er faktisk tilstrækkelig og god til den sociolingvistiske sammenhæng - dog kun hvis man udtrykkelig gør opmærksom på at anagnorisis også gælder for tilhørerne til fortællingen - hvad der er tilfældet i alle Aristoteles' eksempler. Hvis man kunne gå ud fra denne definition, ville for det første afgrænsningen af hvad der er fortællinger, og hvad ikke, blive meget mere pålidelig, og for det andet ville definitionen af strukturelementer og af kommunikative funktioner være blevet helt anderledes. Og man kunne tænke sig fortællinger med forskellige typer af pointer: peripati og anagnorisis.

Man kan også undre sig over at det kriterielle træk 'pointe' ikke optræder i rækken af strukturelementer - det må jo være til stede i hver eneste fortælling. Det hænger nok sammen med at Erik Møller bestræber sig på at lave operationelle definitioner af elementerne, således at det i en kvantitativ undersøgelse kan optælles pålideligt om elementet er til stede eller ej. Og det kan pointer efter definitionen i bogen næppe.

Labov har udformet en test for hvad der er 'en handlingssekvens', som kaldes den temporale lås. Forekommer to sætninger i en rækkefølge, og kan deres rækkefølge ikke byttes om uden at det semantiske indhold forandres, da er de en handlingssekvens. Det er lidt ejendommeligt at man på denne måde skal fremmedgøres for den grammatiske og semantiske beskrivelse af sætningerne. Forholdet er jo ganske simpelt det at handlingssekvenser (dvs. beretninger om begivenheder) skal indeholde mindst to sætninger med overgangsverber (perfektive prædikater, i modsætning til imperfektive prædikater, dvs. tilstandsverber, herunder modalverber) i nutid eller datid således at sætningernes rækkefølge angiver begivenhedernes rækkefølge.

Lignende tests bliver ikke - hverken af Labov eller Møller - opstillet for evaluering og orientering. Hvis man var gået til tekstlingvistikken eller tekstteorien, ville man let have kunnet finde brugbare definitioner på disse strukturelementer (Beaugrande og Dressler 1981, van Dijk 1972, 1977, 1978, Werlich 1975, 1976).

Resultatet af disse svage definitioner er desværre at man ikke er ganske overbevist om at optællingen af strukturelementer i de båndoptagne og udskrevne samtaler er pålidelig. Erik Møller diskuterer fair nok grænseeksempler, men i mange tilfælde ville jeg, på grundlag af hans definitioner, tælle eksemplet anderledes end han gør. Og det ville have hjulpet gevaldigt hvis kriterierne havde været syntaktiske eller grammatiske kendsgerninger om sætningerne.

Man kan desværre også ved definitionen af tekstfunktioner undre sig over den svage teoretiske fundering af empirien. Ved at følge oplægget fra den sociolingvistiske tradition, har Møller ikke basis i en teori om hvilke funktioner tekster i det hele taget kan have. Hvorfor har han ikke taget udgangspunkt i nogen af de mange teoretikere der har prøvet at definere teksters funktioner (Bühler, Jakobson, Habermas, Halliday, Searle)? Og hvorfor er det ikke forsøgt at definere kommunikative funktioner af en tekst i forhold til den omgivende interaktion?

Som det står i bogen ligner det en cirkelslutning: Underholdende fortællinger har flere handlingssekvenser end de andre, mens fortællinger der fungerer som belæg og selvfremsstilling, har flere orienteringer og evalueringer end fortællinger med underholdende funktion. Men de kommunikative funktioner er ikke defineret uafhængigt af deres strukturelementer - snarere tværtimod: funktionerne er defineret ved hvad teksten handler om: fortællerens egne egenskaber, eller den ydre verden. Det er således ikke underligt at den kvantitative analyse fører til det resultat

at en fortælling med en bestemt funktion indeholder de strukturelementer som er et kriterielt træk ved denne funktion.

Erik Møllers arbejde er en kvantitativ analyse af forskellige sprogbrugeres variationer på pragmatiske områder. Selve talbehandlingen er meget omhyggelig, detaljeret og dokumenteret ud i sidste detalje. Derfor kan man kigge Møller efter i kortene, og der kan man undre sig over den meget ensidige talbehandling. Der laves overalt det der hedder en chi-square-test, og den angiver hvorledes to hyppigheder (som Møller nogle steder insisterer på at kalde *middeltal*) for forekomsten af et eller andet i to udsnit af populationen kan siges ikke at være ens i forhold til et signifikansniveau. Det er godt nok at lave den. Men den siger intet om spredningen i de enkelte observationer inden for samme informantgruppe.

Bogens vigtigste resultat kan omsættes til følgende tabel - som ikke findes i Møllers bog (som slet ikke angiver nogen middeltal overhovedet), men som jeg har lavet på grundlag af oplysningerne side 238:

Tabel: middeltallet for fortællinger per interview, fordelt på køn og klasse:

Dette svarer helt til resultatet opgjort som fortællinger per 100 minutter.

Men hvis man opstiller resultatet således, kan man undersøge betydningen af at en enkelt informant står for langt flere fortællinger end nogen anden. Man kan nemlig lave en statistisk analyse af spredningen af hyppighederne i de fire grupper, og så vil man finde at spredningen i gruppen af arbejderkvinder er så stor at tallene ikke er signifikant forskellige fra tallene for nogen af de andre grupper på signifikansniveau 0.05.

Fortællinger per interview, middeltal	Arbejdere	Middelklasse
Kvinder	$44/6 = 7,3$	$9/5 = 1,8$
Mænd	$29/5 = 4,1$	$18/5 = 2,9$

De 6 arbejderkvinder laver hhv. følgende antal fortællinger: 1, 33, 6, 0, 3, og 1 per interview. Og laver man spredningsanalyse på dette giver det en statistisk usikkerhed på middeltallet 7,3 på ± 10 . Man kan altså ikke med rimelighed på grund af tallene sige noget om at forskellige befolkningsgrupper fortæller mere eller mindre end andre, for spredningen i resultaterne inden for en informantgruppe er for stor til at man kan generalisere dem til hele befolkningsgrupper.

I forbindelse med sit hovedresultat - at arbejderkvinderne fortæller mest - undrer Erik Møller sig over hvorledes det kan gå til at hovedresultatet af hans undersøgelse er at arbejderkvinderne var dem der fortalte mest af de fire grupper, mens jeg i min: *Kvinder siger selvfølgelig mest - sagde manden* (Togeby 1985) nåede frem til at det var mellemlagsmændene der talte mest, og at arbejderkvinderne som gruppe talte gennemsnitligt.

Det er ikke mig der undrer mig, det er Erik Møller der undrer sig på side 144f. Mig forekommer det rimeligt nok de forskellige grupper opførte sig forskelligt i den situation jeg undersøgte og den situation Møller undersøgte. Den situation jeg undersøgte, lignede nærmest en eksamenssituation hvor informanterne troede at jeg havde en slags facitliste, og hvor talens funktion var at præstere noget. Derfor talte mellemlagsmændene, som havde et stort ambitionsniveau, mest. I den mere afslappede situation som Erik Møller stillede op, og hvor talens funktioner kunne være at underholde eller at give oplysninger, og hvor der ikke var nær så stort et præstationskrav, fortalte arbejderkvinderne mest.

Det er jo netop sådanne variationer sociopragmatikken undersøger: hvilke grupper vælger at bruge hvilke genrer i hvilke situationer? Det er Erik Møllers store fortjeneste at man nu kan

arbejde sig henimod en teori om de sociale variationer i sprogbrug som helhed - med inddragelse af alle de aspekter det pragmatiske synspunkt indebærer: makrosociologisk variation efter køn og klasse (og alder), mikrosociologisk variation efter talerroller og situationstyper og kommunikationsfunktioner, genrevariation, variation i brug af tekstelementer og al den øvrige - klassiske - sproglige variation. Det er et spændende men enormt forskningsfelt der åbner sig.

Litteratur

- Aristoteles, 1975: *Om digtekunsten*, ved Erling Harsberg, København.
- Beaugrande, Robert de, and Wolfgang Dressler, (1972) 1981: *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London.
- Bühler, Karl, 1965: *Sprachtheorie, Die Darstellungsfunktion der Sprache 2*, Stuttgart.
- Dijk, Teun A. van, 1977: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London.
- Dijk, Teun A. van, (1978) 1980: *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*, DTV, München.
- Dijk, Teun A. van, 1972: *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague.
- Fafner, Jørgen, 1977: *Retorik. Klassisk og moderne*, Akademisk Forlag,
- Habermas, Jürgen, (1976) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i Habermas, Jürgen, 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København.
- Halliday, M.A.K., 1970: *Language Structure and Language Function*, i Lyons, John, (ed), 1970: *New Horizons in Linguistics*, Penguin, Harmondsworth.
- Holbek, Bengt, 1987: *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European perspective*. Helsingfors.
- Jakobson, Roman, (1960) 1967: *Lingvistik og poetik*, i *Vindrosen 14. årg. nr. 7*, oversat af N.E. Wille.
- Quasthoff, Uta M., 1980: *Erzählen in Gesprächen. Linguistische Untersuchungen zu Strukturen und Funktionen am Beispiel einer Kommunikationsform des Alltags*, Narr Verlag, Tübingen.
- Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
- Searle, John R., 1976: *A classification of illocutionary acts* i *Language in Society vol 5*, 1976, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
- Togeby, Ole, 1985: *Kvinder siger selvfølgelig mest - sagde manden*, C.A.Reitzel, København.
- Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode. Et synspunkt på litterære og praktiske tekster*, Gyldendal, København.
- Werlich, Egon, 1975: *Typologie der Texte*, UTB, Heidelberg.
- Werlich, Egon, 1976: *A Text Grammar of English*, UTB, Heidelberg.

